

KAZAK HALKININ YIRCILIK GELENEĞİ

Bakytgöl KULZHANOVA

El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Filoloji, edebiyat ve âlem dilleri Fakültesi

Kazak Dil bilimi Bölümü

Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Bakanlığı'nın seçkin «Başarılı öğretmeni»,

Avrupa İلمي Sanayi Palatası'nın “Altın madalyon” ve «Kalite diplomasının» sahibi

Associated professor

Kazakistan /Almatı

e-posta:bahit777@mail.ru

Kazak halkının paha biçilemez zenginlikleri hatta diğer halklarda nadir bulunan sanat dalı olarak şunları söyleyebiliriz: geceyi sabaha bağlayarak gece gündüz söylenen yırcılık geleneği, yerinde ve doğru konuşarak güzel sözler söyleyen belagat geleneği, toplumun önünde atışma yapan şairlerin atışma geleneğidir. Sanatın bu dallarını ünlü halkbilimci bilim adamlarımız yanı sıra genç araştırmacılarımız da ele almıştır. Günümüzde halkımızın diğer medeni miraslarıyla aynı anda gelişmekte olan bu sanat dallarının taraftarları hiçbir zaman azalmamıştır. Kazak halkının yırcılık sanatı üzerine ilk fikri ortaya koyan ve Kazak, Kırgız yırcılık sanatını araştıran büyük bilim adamı Muhtar Avezov olmuştur[1.60].

Kazak halkının epik destanlarını icat eden, oluşturan ve topluma duyuran sanat sahiplerini halkımız yırcı, ozan, âşık olarak adlandırmıştır. Bu konuyu Alkey Margulan araştırmalarında her yönüyle ele alınmıştır[2].

Ozan, yırcı - sözlü edebiyatın en eski temsilcilerindendir, büyük sosyal problemleri ele alan, yır söyleyen aynı zamanda düşünür ve büyük danışmandır. Yırcı kavramı çok eski devirde, tayfa birlikleri döneminde oluşmuştur. 15-18 yüzyıllarda büyük sanat sahibi ve devlet adamı olarak tanınmıştır. Savaş öncesi dualar söyleyen, nasihat eden şiirler okuyan, askerlerin maneviyatını yükselten siyasi ve askeri diplomatik işlerle uğraşan, devlet başkanının danışmanı görevlerinde bulunan şahıs olarak bilinmiştir. Ozan “*Jırav*” sözünün yazıya ilk aktarılması XI. Yüzyılda gerçekleşmiştir. Ozanlar sözlü edebiyatın gelişmesine, halkın şiir ve yır geleneklerinin ve kelime hazinesin zenginleşmesine, atışma sanatının oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Ozanlar Nogay, Karakalpak halkları edebiyatında büyük önem taşımaktadır. Halkımızın manevi hazinesine bolca katkı sağlayan ozanlarımız şunlardır: *Kaztuvgan, Şalkıyız, Dospambet, Jiyembet, Ümbetey, Buhar, Aktamberdi* vb. Sonraki dönemlerde “*jırav*” sözünün anlamı değişerek, şair- yır söyleyen, destan söyleyen yırcı anlamında kullanılmaya başlamıştır. Yüzyıllar boyu olağanüstü destanları icat eden, oluşturan ve seslendiren şahısları halkımız ozan, kam, yırcı, terme¹ söyleyen sanatçı olarak adlandırmıştır. Yüzyıllar boyu halkın oluşturduğu tarih ve medeniyeti zenginlik olarak bildiğimiz destanların nesilden nesle ulaşmasına destan anlatıcılarının kattığı emek paha biçilemez. Genel olarak destan ve ozan, âşık sanatı konusu halkbilimin ilgi çekici ve eskimeyen konularıdır. Bu konuları her bakımdan araştırmak için sadece bir bölgenin değil Kazakistan'ın eski dönemlerde yır söylediği bölgeleri de kapsayarak araştırmak gerekir.

¹ Kazak sözlü edebiyatında dombıra eşliğinde terennüm edilen bir nazım türü

Yırcılar ve kamlar

Halkımızın epik mirasları dediğimizde ilk akla gelen temsilciler –yırcı, ozanlardır. Bunun üzerine Margulan: “Korkut tarihi devirlerde” adlı eserinde “Korkut’u Sırderya bölgesindeki Oğuz-Kıpçak boylarından çıkmış danışman, düşünür, bilgin, ozan, gelecekte haber veren kâhin” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Eski Türk şiiri ve Kazak halkbilimi üzerine A. Konıratbayev’da araştırmalar yapmış ve “Dedem Korkut” destanı üzerine şu açıklamaları yaparak: “Oğuz-Kıpçak boyları destan anlatıcılarına “ozan” kavramını kullanmıştır. Bu dönem yaklaşık IX-X yüzyıllar arası. Oğuzların ilk ozanı Korkut olmuştur. O dönemde destan sadece kopuzla eşlik edilmiştir[3.136], şeklinde ozanlar kavramı hakkında kaynak göstermiştir. Ayrıca Korkut’un epik destanlarla direkt ilgili olduğunu da eserlerden görmek mümkündür.

Ozanlar yır icat etmek ve söylemekle beraber gelecekte haber veren kâhinler, öğüt verme gibi özelliklere de sahiptir. Bunun gibi özelliklere sahip şahıslar söz sanatına ne kadar derecede katkıda bulundu, Korkut’un dışında hangi büyük şahıslar vardı şeklindeki soruları cevaplamak ne yazık ki mümkün olmamaktadır.

Epik destanlarla ilgili halkbilimindeki tipin diğer temsilcisi kam’dır. Kam “*baksı*” sözü Kazak halkının kavramında iki türlü şekilde kullanılır. İlki, söz sanatıyla ilgili yır söyleyen, icat eden ise: diğer anlamı balcı, kâhin, din adamı anlamında karşımıza çıkar. Ş. Valihanov ozan olarak adlandırdığımız kamla ilgili kavramı: “Korkut ilk olarak kamdır. Kazak halkına kopuzu çalmayı, onunla beraber yır söylemeye öğretmiştir” [4.42] şeklinde açıklama getirmiştir. Kam aynı zamanda hem yırcı hem çalan hem hastaları iyileştiren hem de kâhin özelliklerini sahiptir. Bu tür özelliklerini B. Kenjebayev’da araştırmalarında belirtmiştir [5.54].

Kamların epik destanları söyleyen şahıs olarak ne kadar yaşadıkları kesin mevcut değildir. Konıratbayev’in kaynaklarına göre Türk –Moğol boylarının destan söyleyen kamları yaklaşık V-XV yüzyıl arasında söz sanatıyla direkt uğraşmışlardır. Kaynak bize ozanlar ve kamların birbirini destekleyerek uzun zaman söz sanatına hizmet ettiğini göstermektedir. Kamların sonraki dönemde yaptığı çalışmaları hakkındaki kaynakları da Konıratbayev’in araştırmalarından bulmak mümkündür. Konıratbayev: “XV-XVIII. yüzyıllarda kamlardan yırcılar ayrılmıştır. Kamlar töre ve geleneklerle ilgili destanları anlatmaya devam ettiyse, yırcılar vatan, insan ve yiğitlik konularına yönelmiştir” [3.105], şeklinde açıklamada bulunmuştur. Kamların XV. Yüzyıldan sonra destan söylemesi karşımıza çıkmaması bu kaynağı doğrulamaktadır. Ayrıca Korkut dışında destan söyleyen kam mevcut değildir.

Epik destanları söyleyen diğer bir temsilcilerimiz yırcılardır. “Jırav” kavramının etimolojisi üzerine N. İlminskyi, L. Budagov, E. İsmayilov, N. Smirnova gibi bilim adamları “jır”, “jırlamak” sözlüyle ilgili olduğunu göstermiştir. Ayrıca V. Radlov eserinde “yır”, “yırlayıcı”, “yırla”, “jırav”, “jırşı” şeklinde vermiş ve kelimeyi “yır söyleyen” olarak anlatılmıştır. Konıratbayev

yırcıların XV yüzyıldan itibaren söz sanatıyla uğraştığını ve daha önceleri sözlü edebiyat tarihinde önemli görevleri olduğunu belirtmiştir.

Margulan: “genel olarak yırcı şair değildir, o bir danışman, zor günlerde halk arasına çıkararak güzel sözler söyleyen, bilgin kişidir. Ayrıca o eğitimci hem öğretmen hem kâhin hem de büyük düşünür” [2.146], şeklinde ifade ettiyse, Avezov yırcıların hizmeti ve eserlerinin tür özelliklerini: “yırcıların şair ve ozanlardan ayrı tür özellikleri mevcuttur. Yırcıların amacı ve görevi birilerini neşelendirmek ya da herhangi bir şeyi anlatmak değildir. Yırcı devrin tenkidini, zamanı, gelecek devrin olasılıklarını, tarihi olayların anlamını, değerini ele alır. Çoğunlukla hem ozan hem kadı görevi yapmaktadır” [1.171] diye belirtmiştir.

Bilim adamlarının en fazla üzerinde durduğu konulardan biri yır söyleme sanatıdır. Yır söyleme geleneğinin tarihi çıkışı çok eski dönemlere dayanmaktadır. İnsanoğlunun ilk toplumunda yer alan tayfa lideri, Tanrı inancı dönemindeki kamlar ve gelecekte haber veren kâhinler, Han’ların sağ tarafında oturarak kadılık yapan döneme kadar ozanların görevi hep değişim içinde olmuştur. İlk başta kam, kâhin, kadı, abız, kahraman, danışman olduysa sonraki aşamalarda çeşitli tarihi – sosyal değişimlere göre ozanların hizmeti de değişime uğramıştır. Artık ozanlar hem boy lideri hem kam hem Han’ın vekili, danışmanı değil de bir –sanatçı. Rusların sömürücü siyaseti Kazak halkını sosyal siyaseti açısından kısıtlasa da, halkın iç siyasetini etkileyememiştir.

Ne kadar zor dönemleri geçirse de kahraman halkımız manevi yönden gelişmesini sürdürmüştür. Bundan sonra “jırav”lar kendi sıralarını kitabi şair olarak adlandırdığımız temsilcilere vermiştir.

XV yüzyıldan itibaren nazım temsilcilerinin eserlerini araştıran bilim adamları ilk dönem ozanlarının yukarıda sözünü ettiğimiz özelliklere sahip olduğunu vurgulamıştır. Zamanında ozan, kam, yırcı olarak adlandırdığımız Korkut’tan sonraki dönemlerde yırcılıkla uğraşan önemi şahıs Asankaygı Sabitoğlu (XV. y) olmuştur. Bununla ilgili kaynakları Valihanov’un eserlerinde karşılaştırmak mümkündür. Bireysel nazım sanatının temsilcileri: *Kaztuvgan Süyinişoğlu (XV.y)*, *Dospambet (XVI. y)*, *Şalkiyiz Tilenşioğlu (XV-XVI.y)*, *Jiyembet Bortagaşoğlu (XVII.y)*, *Margaska (XVII.y)*, *Aktamberdi Sarıoğlu (XVIII.y)*, *Ümbetey Tilevoğlu (XVIII.y)*, *Bukar Kalkamanoğlu (XVIII.y)*’nin eserleri araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Yırcıların bu grubu aynı zamanda kamların devrinden devam eden nasihat etme gibi özellikleri kormuşsa aynı zamanda da asker başı, boy başı, kadılık gibi yeni görevleri de ele almıştır.

XVIII yüzyıldan sonra yırcıların destanları icat etme özellikleri yavaş yavaş azalmaya başlamış aksine diğer bir özellik epik destanları söyleme ya da anlatma özellikleri kuvvetlenmiştir. Bunun başlıca nedenini Muhtar Magavin şu şekilde açıklamaktadır: yırcı eski ata irkil toplumun nesillerindendi. Bu yüzden Kazak halkının boy yaşamı eski yaşam tarzından uzaklaşmaya başladığında yırcılarda çekilmek zorunda kalmıştır. Bu dönem veya bundan sonra yırcı kavramı anlam olarak epik destanları söyleyenler için kullanılmaya başlanmıştır. Başlıca temsilcileri olarak: *Abil Ötembetoğlu (1771-1864)* *Nurım Şırşikoğlu (1831-1908)* *Kaşagan Kürjımanoğlu (1841-1929)*, *Mergenbay (1831-1911)*, *Nısanbay Bazar Ondasinoğlu (1841-1911)*, *Jiyenbay Düzbenbetoğlu (1864-1929)* *Nurtuvgan*

Kenjagulı (1886-1930) v.b gösterebiliriz. Eskide yırcı, kam tipleriyle oluşan destan geleneği artık bireysel yırcıların ortaya çıkmasıyla başka bir boyut kazanmış ve gelişmiştir.

Yırcılar - Kazak etnik medeni gelişimin önemli dönemini tasvir eden ayrıca bağımsız Kazak Han'lığının kurulması dönemini nitelendiren manevi olay olarak bilinir. Yırcılar kendi şiir ve yırlarını söyleyen, epik destanlarla uzun nasihat veren şiirleri anlatan halk edebiyatının önemli temsilcileridir. Yırcılar kendi anlatımlarında dönemin özelliklerini, moral ve etik üzerindeki düşüncelerini, toplumun sosyal meselelerini ele alır. Yırcı savaş sırasında savaşa katılmış, bazen kahraman bazen önder şeklinde vatani korumak, vatandaşlık konularına özel şiirler yazmıştır. Yırcı insanoğlunun gönlünden her zaman yer bulmuştur. Onun keskin sözleri, az sözle çok anlamlı ifadeleri ortaya koyması, sözlerin uyumu ve dinleyiciye kattığı ruh üst düzeyde olmuştur. Kazak edebiyatında yırcı olarak tanıdığımız ilk temsilciler XV yüzyılda yaşamış *Asan Kaygı* ve *Kaztuvgan* isimleridir. XVII-XVIII yüzyıllarda yaşamış *Jiyembet*, *Margaska*, *Aktamberdi*, *Ümbetey* gibi ozanların eserlerinde vatani korumak, topraklara sahip çıkmak gibi konular özellikle vurgulanmıştır. XVIII yüzyıldaki Kazak edebiyatının önemli yırcı, ozanı - Buhar jırav olmuştur. Buhar jırav bu alanı yeni bir aşamaya taşımış ve konu açısından geliştirmiştir.

KAZAK HALKININ “JIRAVLIK” OZAN EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ OKULLARI

Yır söyleme sanatının iç özelliğini, doğasını, gelişmesini, değişim tarihini derinden öğrenmenin birden bir yolu onların değişik yörelerdeki okullarını bulmak, repertuar ve söz özelliklerini araştırmaktır. Kazak halkının yır söyleme geleneğini araştırdığımız zaman genel yeryüzündeki epik geleneklere ait ortak özellikleri fark etmek mümkündür. Bu özellikleri bilim adamları birbirini tekrarlamayan yır sazlarına, yerli epik destanlarına göre ayırt etmiştir. Sonradan bu şartlar yır söyleme okullarının önemli maddelerini oluşturmuştur. Bu açıdan Kazak yırcılık okullarını şu şekilde sınıflandırabiliriz: 1) Şiir yazma ve yır söyleme sırasında kendilerine ait özelliği olan önemli okullardan biri- **Jetisuv yırcılık, şairlik geleneği**. Sözlü edebiyat türüne ait yırcılık sanatıyla beraber atışma sanatının gelişme döneminde Jetisuv şairlik ve yırcılık okullarının özel bir yer aldığını vurgulamak gerekir. Jetisuv yırcılık ve şairlik okulunun oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlayan şahıslar olarak *Kaban (Kabilisa)*, *Tübek*, *Baktıbay*, *Süyinbay*, *Jambıl*, *Kulmambet*, *Maylimbay*, *Kenen*, *Kalka*, *Ümbetali* v.b. gösterebiliriz. Zaman içerisinde her bir sanatçı kendi okullarını açarak Jetisuv yırcılık ve şairlik okullarının çerçevesini genişletmiştir. 2) **Sır boyundaki yırcılık okulları**. Sır boyunun yırcılarını genelde “süley” kavramıyla adlandırır. “Süley” eski Farsçadan geçmiş “şarkı ve yırı belli bir aletle söyleyen sanatçı” anlamını bildirmektedir. Bu isim en iyi derecedeki yırcılara verilen genel isimdir. Bu yörenin “süley”leri eserlerini yazılı veya sözlü söyleme geleneğine göre “yır söyleyen” veya “şair” olarak adlandırır. Aksine “yırcı” kavramı bu bölgede kullanılmamaktadır.

Sır süleylerinin çoğu Buhara, Semerkant, Taşkent medreselerinde eğitim almıştır. Örneğin: *Turmagambet İztilevoğlu*, *Karasakal Erimbet*, *Nurtuvgan* gibi

temsilciler çoğunlukla eserlerini önce yazmış sonradan müzik eşliğinde halkın arasına yaymıştır. Bu yüzden yerel halk bunları “şairler” olarak tanır.

Sır süleyleri kendilerinin farklı seslendirme geleneğini devam ettirmek amacıyla öğrenci eğitmek için çaba harcamıştır. Böylesine kutsal sanatı, tükenmeyen hazineyi herhangi birine değil, halkın sevgilisi ve geleneği devam ettirebilen vatandaşa emanet etmiştir. Sır boyu süleyleri Kazak medeniyetindeki sanat okulunun tür ve saz uyumunu oluşturduysa öte yandan şairler toplumu İslami nüshadaki doğu edebiyatın Kazak toprağındaki örneklerini sunmuştur. *Eşniyaz Jöneldikoğu, Bazar Ondasoğlu, Erimbet Köndeybekoğlu, Omar Şorayakoğlu, Turmagambet İztilevoğlu, Seyitjan Bekşentayoğlu* gibi şairler buna örnek olmaktadır. Müslümanlık eğitim ve klasik doğu edebiyatını çok iyi derecede bilen molla-şairlerin eserlerinde yeni bir edebi gelenekler ortaya çıkmıştır. Birincisi: lirik eserleri beyit, gazal, nazım, dörtlük türlerinde yazmışsa, diğer yönden: epik kıssa – destanlarda Kuran süjeleri ve doğu efsane masallarını temel alarak yazılan eserler. Üçüncüsü: lirik epik eserleri Türklük Tanrı ile ilgili ise dördüncüsü lirik ve epik eserlerdeki sufizimin edebi geleneği korunmuştur. Bu bölgedeki yırcılık geleneğinin en önemli özelliklerinden biri Oğuz-Kıpçak devrindeki eski yırları, onun içinde doğu süjesiyle kurulmuş destanları yırlamasıdır. “Kobılandı”, “Alpamis”, “Koroğlu”, “Sal-sal”, “Zarkum” gibi dini destanları söylemiştir. Doğuya ait özelliklere sıkça karşılaşmak mümkündür. Söyleniş tarzı da batı bölgesine benzemektedir. Daha çok Karakalpak söyleniş tarzına benzer. Altay, Tuva, Nogay yırcılarının da söyleniş tarzına yakın. Damakla söylemek özelliği günümüzde sadece Sır boyunda korunmuştur. **3) Kazakistan’ın merkez yırcılık okulu.** Kökü derinde bulunan ve diğer yırcılık okullarla aynı seviyede olan okulların biri de merkezi Kazakistan’da bulunan okullardır. Temelini önemli temsilcilerin kurduğu *Aktamberdi Sarioğlu (1675-1768), Ümbetey Tilevoğlu (1706-1778), Buhar Kalkamanoğlu (1668-1781), Margaska (XVIII), Tatikara Sarikoğlu (XVIII), Koblan Böribayoğlu (1760-1840)* okulları genel olarak “Kobılandı batır”, “Er Targın”, “Koşkarbay batır”, “Korlıbay batır” gibi kahramanlık destanlarını: «Ayman-Şolpan», «Kız Jibek», «Enlik-Kebek», «Kalkaman-Mamır», «Türktibay-Şolpan» gibi lirik eserleri, «Bögenbay batır», «Kabanbay batır», «Arkalık batır» gibi son çıkan destanları yırlamıştır. **4) Güney Kazakistan’ın yırcılık okulları.** Kazak yırcılık sanatında tekrarlanmayan geleneği, kendine has repertuarı, müziği olan okullardan biri Güney Kazakistan yırcılık okullarıdır. Bir aralar bu okul diğer gelenekleri etkilemiş, Kazak topraklarında kıssa türlerinin yayılmasına yol açmıştır. Bilim ve sanatın merkezi olan bu bölgedeki yırcılar XIX yüzyılın sonları XX yüzyılın başlarında doğudan giren kıssa, destanları yırlamayı ve nasihat etmeyi geliştirmiştir. **5) Batı Kazakistan yırcılık okulları.** Kazakistan’da epik destanlarını söyleme geleneğinin geliştiği ve iz bıraktığı yerlerden biri de Batı Kazakistan’dır. Bu bölge Atrav, Aktöbe, Batı Kazakistan ve Karakalpakistan’ın komşu ilçelerini kapsamaktadır. “Kazak- Nogay ulusunun filozofu” olarak adlandırdığımız Asankayğı (Hasan, Sabitoğlu XIV. y.) Sıpıra (XIV.y.) önemli temsilcileridir. Sıpıra sadece Kazak halkının değil Karakalpak, Nogay halklarının destan söyleme geleneğinin temelini oluşturan şahıs olarak tanınmaktadır.

Nogaylı devri diye adlandırdığımız (XIII-XVI.y.y) dönemlerde yır söyleme, geliştirme ve seslendirme özelliğini ortaya koyan yırcılar şunlardır: Abıl Ötembetoğlu (1777-1864), Jiyembet Bortagaşoğlu (XVII) ve son yüzyılda yaşamış Eset, Esenbak, Bekbergen, Şınıyaz (1819 – öldüğü yıl belli değildir) yırcılar. Bu isimler arasına bireysel eserleriyle destanların gelişmesine katkı sağlayan Şerniyaz Jarılgasoğlu (1804-1867) ve Mahambet Ötemisoğlu'nu (1804-1846) eklemek gerekir.

Batı Kazakistan yırcılık okulunun temsilcileri Altın Orda, Nogaylı devrindeki destanları ele alır. “Kırım’ın kırk kahramanı”, “Mavliniyaz Edige”, “Karasay – Kazi”, “Orak-Mamay” gibi büyük, kapsamı destanları yırlamaktadır.

Adı geçen yırcılık okulların bir birinden farklı yönleriyle beraber hepsine ortak özelliklerin de az olmadığını belirtelim. Bu bir yandan yır söyleme geleneğinin kökü derinlerde olduğunu gösterse, öte yandan göçebelik yaşam tarzında sanat sahiplerinin bir biriyle kaynaşması ve böylece sanat çerçevesinin genişlediğini gösterir. İkinci nedenden dolayı Kazak yırcıları hatta komşu Kırgız, Karakalpak, Özbek yırcılarıyla kaynaşmıştır. Onlardan sadece öğrenmemiş aynı zamanda öğretmiştir.

Bunun örneklerini Karakalpak yırcılarıyla kaynaşan Kazakbay, Murın, Jalgasbay, Aldabergen: Kırgız’ların Manasçılarıyla kaynaşan Jambıl, Kenen gibi temsilcilerin eserlerinden görmek mümkündür.

İnsanlık en önemli vazifedir şeklindeki meseleleri yırcılar kendi eserlerinde vurgulamış ve böyle olması içinde çözüm üretmiştir. Meseleyi çözmek için onlar iki dayanağı temel almıştır. İlki: kendi yeteneği, tecrübesi, şuur seviyesi ise: ikincisi büyüklerin manevi mirasını öğrenmek kabiliyetiydi.

Yır öğrenmek ve öğretmek hem zor hem de eğlenceli tarafları olan olaydır. Her halk öğrenmek ve öğretmek yöntemini kendilerine göre ayarlamıştır. Kazaklarda nasıl olduğunu elimizde bulunan kaynaklara dayanarak konuşursak öğrenci öğretmenin yanında kendi isteği üzerine dolaşır ve yır söyleme özelliğini öğrenir. Ayrıca bu şekilde hep yanlarında dolaşmadan sadece düğün ve kalabalık arasında dinleyerek, onlar gibi söyleyip öğrenenler de az olmamıştır. Durum ne olursa olsun yırcı yır söylemeden önce önemli şahıslardan dua almayı amaç edinmiştir. Hatta sonra kimden dua aldığını da yır söylerken ekleyerek belirtmiştir.

Yırcı adayları belli bir şahısın yanına gidip öğrencisi olmadan önce kendini hazırlar aynı zamanda belli belirsiz yırcılardan örnek almıştır. Bunu psikolojik hazırlık dönem ya da yırcılığın ilk basamağı şeklinde adandırmak doğru olur. Örneğin: Murın yırcı Kaşagan, Nurım, Murat gibi yırcılar yola çıkmadan ve aylarca yır öğrenmeden önce Karız, Maylimberdi Üderbayoğlu gibi yırcılarla, Jamet Sayımoğlu'nun ise Nurtuvgan'a gitmeden önce Köpjasar, Kariboş, Janabergen gibi yırcılarla kaynaşmıştır. Diğer Türk boylarının çoğunluğunda öğretmenin öğrenciye yır öğretme yönteminde bize benzer yönleri yanı sıra kendilerine ait özelliklerin olduğunu vurgulamak gerekir. Örneğin: Karakalpak yırcı ve kamları bizim yırcılar gibi büyük yeteneği kendileri arayıp bulmuş ve peşine dolaşarak yır öğrendiyse, Özbekler yetenekli, yır söylemeyi içten isteyen öğrencileri seçerek özel öğretmiştir. Kırgızlarda ise Manasçılar Manas destanını

öğretmeyi kutsal saymıştır. Bu yüzden ancak kendi nesillerine ya da özel yetenekli birine öğretmiştir.

Türk boylarının yırcı, ozanlarının yır öğrenme aşaması bazen benzer bazen değişik olmasına rağmen hepsine ortak özellik – akılda tutma yeteneğinin kuvvetli olmasıdır. Bütün destanların sadece sözlü olarak söylendiği dönemlerde sadece bir gün değil aylarca söylenen eserleri bir –iki tekrardan sonra ezberlemek özel yetenek gerektiren özelliktir. Bu yüzden genç yaştan itibaren ezber özelliğini oluşturmak lazımdır. Ezber ve akılda tutma özelliğini en üst seviyede tutmazsak Kulmambet'in bir hafta yırladığı “Köroğlu” destanını, Kaşagan, Nurım, Murat'ların yırladığı yaklaşık kırk kadar destanı söylemek imkânsızdır. Bunları ancak iki-üç kez dinlediğinde ezberleyen Jambıl veya Murın gibi büyük yırcı olmak büyük emek gerektirir. Bu özelliklerin yanında şiir yazmak gibi yeteneği eklersek büyük yırcı ve ozanların kim olduğu ortaya çıkar.

Destanları seslendirme konusunu ele aldığımızda önemli bir mesele bu geleneğin farklı bölgede değişik gelişim seviyesinde olmasıdır. Bunun nedenini bilim adamları sosyal- tarihi durumun etkisi, yırcılık geleneğinin gelişim derecesiyle ilgili olduğunu belirtir. Bu nedenlerin temelinde yırcılık okullarının gelişme aşamasının değişik süreçlerde olmasıdır. Bunların örneklerini Kaşagan, Nurım, Murat, Murın gibi büyük destan söyleyen yırcıları olan Batı Kazakistan yırcılar okulu ve çok yönlü yeteneğin sayesinde Jetisuv yır söyleme geleneğini daha önce ulaşılmamış seviyeye yükselten Jambıl'ın çalışmalarından görmek mümkündür. Ayrıca tarih sayfalarının belli dönemlerinde halkbiliminin bir türü diğerini ya güçlendirmiştir ya da güçsüz bırakmıştır.

Örneğin: Arka'da seslendirme, Jetisuv'da atışma geleneğinin gelişmesi yır söyleme sanatını ikinci sıraya yerleştirdiyse, Sır boyu, Batı Kazakistan'da yaygınlaşmış *terme* sanatı yırcılık sanatının gelişmesini etkilemiştir. Böylesini çekici ve zorluklarla dolu gizemi sırları anlamamız için yırcılar okulunun tarihi ve temsilcilerinin hayatı ve repertuarına önem vermeliyiz.

Sonuç olarak yüzyıllarca gelişen, kendi geleneği ve tarihi olan yırcılıkla beraber oluşan Kazak halkının şairlik, yırcılık, ezgicilik okullarının ayrı dalları tarihi sosyal durumlara göre her bölgede değişik yollarla gelişmiştir. Jetisuv bölgesinde Süyinbay'ın başını çektiği şairler grubu; Semey bölgesinde Abay sanatıyla gelişmiş yazılı edebiyat nüshası; Birjan, Akan, Balvan Şolak gibi şahıslarla tanınan Arka'daki seslendirme sanatı; Sır boyunun yenilikçi doğu nüshasını geliştirmiş şairler grubu; Kazakistan'ın batı bölgesindeki Asan, Sıpara yırcılardan devam eden gelenek, yırcılık gelenek. İşte bunların hepsi halk edebiyatına dökülen edebi başlangıçlardır.

Kaynakça

1. M. Auezov. Shygarmalary, Almaty, 1971-361 b.
2. A. Margulan. Ejelgi jyr anizdar. Almaty, Zhazushy, 1985 j.- 368 b
3. A. Konyratbaev. Kazak folklorynin tarihy, Ana tili, 1991 j. – 380 b.
4. SH. Ualihanov. Shygarmalary, Almaty, Gylym, 1983 j. -356 b.

5. B. Kenjebaev. Baksy saryny. Kazak edebietinin tarihy. Almaty, Zhazushy, 1948 j.